

Stockholms universitet  
Tjeckiska C  
Litteraturhistoria 4 poäng

En presentation av  
KVINNLIGA TJECKISKA FÖRFATTARE FÖDDA 1830-1885  
OCH DERAS VERK  
samt en kort litteraturhistorisk bakgrund

Madeleine Midenstrand  
1997-06-04

## I N N E H Å L L S F Ö R T E C K N I N G

	sida
1 Inledning	1
2 Hänvisningar i texten	1
3 Litteraturhistorisk bakgrund	2
4 Författarna och deras verk	4
4.1 Karolína Světlá	4
4.2 Sofie Podlipská	6
4.3 Eliška Krásnohorská	6
4.4 Teréza Nováková	7
4.5 Gabriela Preissová	9
4.6 Růžena Svobodová	10
4.7 Božena Benešová	10
4.8 Anna Marie Tilschová	11
4.9 Helena Malířová	11
4.10 Marie Majerová	12
5 Slutord och sammanfattning	13
6 Litteraturförteckning	15

## **1 I N L E D N I N G**

I Tahals/Tahalovás översikt "Tjeckiska författare och deras verk" som går från 1790-talet till 1990-talet finns 340 författare med, varav 44 (13 %) är kvinnor. Av de 296 manliga författarna har 83 stycken (28 %) fått minst ett verk (om så bara en dikt) översatt till svenska, av de 44 kvinnliga författarna är motsvarande siffra 10 stycken (23 %). 10 kvinnliga tjeckiska författare (3 % av det totala antalet) från en 200-årsperiod finns alltså tillgängliga för svenska läsare, mot 83 manliga. Men av dessa 10 är 4 stycken (40 %) författare vars verk skrivits och översatts på 1980- och 1990-talen. Från de övriga 180 åren var och är av de återstående 6 översatta kvinnliga författarna 2 verksamma under 1800-talet, 2 under 1900-talets första hälft och 2 under dess tredje fjärdedel.

Med den utgångspunkten tänker jag i min uppsats presentera de tidigaste kvinnliga tjeckiska författarna, de som är minst översatta till svenska och följaktligen föga eller inte alls kända för svenska läsare. Den första kvinnan som skriver in sig i den tjeckiska litteraturhistorien, Božena Němcová, är dock så pass känd och brukar så utförligt behandlas i sådana här sammanhang att jag valde att utelämna henne och i stället börja med kvinna nummer två. Jag kommer därför att skriva om de tio kvinnliga tjeckiska författare som är födda mellan 1830 och 1885, vilkas verk omspannar tiden från strax efter mitten av 1800-talet fram till andra världskriget. Innan jag börjar själva presentationen av författarna och deras verk ger jag ett par anvisningar om hänvisningar i texten och en kort litteraturhistorisk bakgrund, där jag koncentrerar mig på det som har relevans för de tio presenterade författarna.

## **2 H Ä N V I S N I N G A R I T E X T E N**

I artiklarna som presenterar författarna och deras verk förekommer två olika hänvisningspilar, → och ➤.

Pilen → framför ett författarnamn första gången det förekommer i en artikel betyder att hon är en av de övriga nio presenterade författarna och alltså har en egen artikel.

Pilen ➤ framför ett ord första gången det förekommer i en artikel innebär att den företeelsen (litterär strömning, tidskrift e.d.) är nämnd och eventuellt närmare förklarad under avsnitt 3, litteraturhistorisk bakgrund.

### **3 L I T T E R A T U R H I S T O R I S K B A K G R U N D**

Området motsvarande det nuvarande Tjeckien var 1526-1918 en del av Österrike med Habsburgsdynastin på tronen. Från det att det andra anti-habsburgska upproret slogs ner 1620 fram till 1781 trängde tyskan successivt ut tjeckiskan och området germaniserades så mycket att det innebar en stagnation i den tjeckiska litteraturens utveckling. Året 1781 blev en vändpunkt därför att kejsar Josef II avskaffade livegenskapen och folk från landsbygden, de enda som hela tiden behållit tjeckiska som sitt modersmål, fritt kunde flytta in till städerna. (Josef II genomförde under sin regeringstid 1765-1790 många radikala politiska, religiösa och juridiska reformer. Den epoken kallas därför för josefinismen.)

Tjeckiskans uppsving i städerna väckte en ny medvetenhet hos folket. Starka samhällsrörelser uppstod som kämpade för nationell frigörelse och kulturell, språklig och ekonomisk förnyelse och självständighet. Slavisk gemenskap, tjeckisk historia och folkdiktning dyrkades. Strömningen kallas den tjeckiska nationella pånyttfödelsen och betecknar perioden från slutet av 1700-talet fram till revolutionsåret 1848, när det tredje nationella upproret mot habsburgarna slogs ner. Den första läroanstalten för det tjeckiska språket och den tjeckiska litteraturen vid Prags universitet inrättades 1792, och det året kan räknas som födelseåret för den nya tjeckiska litteraturen som snart innefattade både drama, all slags skönlitteratur och olika vetenskapliga verk.

Skönlitteraturens huvudinriktning under första hälften av 1800-talet var romantiken, som utgick från det subjektiva och individuella och satte känslor före förnuftet. Romantikerna flydde gärna från verkligheten, till en förgången tid eller till avlägsna trakter, eller skildrade bara en del av verkligheten: sina känslor, sin längtan, sina

kärleksupplevelser (till skillnad från realisterna, som objektivt och sanningsenligt försökte skildra sin samtida verklighet som den var, även det fula i den. De beskrev samhällssystemet och genomsnittsmänniskan och påtalade därmed tidens orättvisor).

Det hårdhanta kuvandet av 1848 års revolutionära rörelse och den censur som infördes innebar en förlamning av de tjeckiska nationella strävandena under en dryg tioårsperiod, innan det politiska trycket åter lättade. 1858 började bl.a. de unga lyrikerna Jan Neruda och Vítězslav Hálek ge ut den banbrytande litterära kalendern *Máj* (kallad "almanacka"). Namnet lånade de från en dikt av den moderna tjeckiska poesins grundare, Karel Hynek Mácha (1810-1836), och författarkretsen kring almanackan kallades *májcovi* ("májister"). Májisterna propagerade i Máchas namn för den moderna tjeckiska litteraturen. De hade romantiska drag kvar i sin litterära produktion, men samtidigt visade de upp en tydlig realistisk, kritisk tendens.

Tio år senare, 1868, lades grundstenen till Nationalteatern i Prag. Vid den tilldragelsen presenterade sig en ny litterär generation med almanackan *Ruch. Ruchovci*, ruchovisterna, anknöt till májisternas program och företrädde en nationell, traditionell riktning i den tjeckiska litteraturen, som de ville befria från utländska, främst tyska, influenser. De kom att stå i motsats till gruppen kring tidskriften *Lumír*, som företrädde en västorienterad, kosmopolitisk inriktning.

Med realismens intåg under senare hälften av 1800-talet blev prosan allt vanligare i form av romaner och dramer, och man införde talspråk och dialekt i litteraturen. Realismens förlängning var naturalismen, vars filosofiska utgångspunkt var att människan är en viljelös produkt av arv och miljö och inte förmår frigöra sig från deras påverkan.

Perioden från 1890-talet och fram till slutet av första världskriget brukar kallas modernism, som egentligen är ett sammanfattande namn på olika riktningar och strömningar under denna tid, bl.a. impressionismen, vars företrädare försökte fånga det flyende ögonblicket och dess stämningar,

symbolismen, som använde symboler för att uttrycka inre tillstånd, och anarkismen, som eftersträvade ett samhälle där individen utsätts för så lite tvång som möjligt.

År 1921 grundades i den nybildade staten Tjeckoslovakien det kommunistiska partiet som kämpade för en revolutionär omvälvning till förmån för proletariatet. Den revolutionära atmosfären och visionen om social frihet och rättvisa ryckte med sig många författare, som framförde sina åsikter i den socialdemokratiska och kommunistiska pressen, bl.a. *Rudé právo*, och i litteraturen. Proletärlitteratur och socialistisk realism är marxistiska riktningar som i det litterära skapandet tillämpar framför allt Lenins teser.

Teoretikerna bland detta avantgarde lade grunden till poetismen, som är en unikt tjeckisk strömning. Poetismen var en lyckans och glädjens behagliga poesi där tragik var bannlyst. Senare uppgick poetismen i den från Frankrike kommande surrealismen. Den ville frigöra den konstnärliga fantasin från verkligheten och direkt och ocensurerat nå och i ord uttrycka människans undermedvetna, för att på så sätt befria hennes inre jag från det samhälleliga överjagets "tyranni" - en tanke som har sin grund i kommunismen.

## **4 F Ö R F A T T A R N A O C H D E R A S V E R K**

### **4.1 KAROLÍNA SVĚTLÁ 1830-1899**

S. föddes som Johanna Rottová i en välbärgad köpmansfamilj i Prag. När hon senare gifte sig med sin privatlärare Petr Mužák valde hon författarpseudonym efter hans hemby Světlá. De politiska händelserna år 1848 gjorde både henne och systemen → Sofia Podlipská nationellt medvetna, och båda systrarna gjorde sin litterära debut i almanackan ➤ *Máj* 1858. S. hade ett starkt, tillfälligt kärleksförhållande med ➤ Jan Neruda, som öppnade litteraturens dörrar för henne. Hon är dock i sin litterära verksamhet en efterföljare till Božena Němcová, som hon också var personlig vän med. Av utländska författare var George Sand hennes största influens. Vid sidan av författandet var hon med om att grunda och organisera den tjeckiska kvinnorörelsen som kämpade för att höja kvinnornas sociala

standard, vilket bl.a. resulterade i bildandet av Ženský výrobní spolek (Kvinnornas produktionsförbund) 1871.

S. inledde alltså sin litterära bana i *Máj*, med novellen "**Dvojí probuzení**" (1858). Den följdes av berättelsen "**Láska k básníkovi**" (1860) och romanen "**První Češka**" (1861).

Huvudpersonerna är frigjorda kvinnor i ett stadssamhälle som successivt blir nationellt medvetet. Från början inriktar sig dock S. även på en lantlig tematik; hennes moraliskt starka och uppoffrande hjältinnor ska tjäna som föredöme och förebild för den kvinnliga läsaren. Så är fallet i novellerna "**O krejčíkovic Anežce**" (1860) och "**Skalák**" (1863), som förebådar de stora romanerna från Ještěd. Novellerna är påverkade av Rousseaus romantiska åskådning och betonar naturens reningskraft i livet och iakttagandet av moraliska principer.

Efter sin enda dotters död tog S. sin tillflykt till makens hembygd Ještěd där hon hämtade stoff till sina bästa verk, fem romaner som kom ut under andra hälften av 1860-talet. I de flesta av dem ställer hon i förgrunden en ung kvinna, som i likhet med författaren själv upplever en inre kamp mellan den erotiska känslan och vetskapen om den moraliska plikten. Denna konflikt slutar i regel med ett förnekande av den egna känslan och en seger för det allmänna intresset. Den första av de fem, "**Vesnický román**" (1867) (på svenska "**Bydoktorn**", 1894) kritiserar det tjeckiska samhällets moraliska hyckleri. Kärleken mellan en man, bunden genom äktenskap till en kvinna han inte älskar, och en byflicka, kullkastar alla konventionella fördomar, men förhållandet slutar dock olyckligt. "**Kříž u potoka**" (1868) är S:s kanske bästa roman, konstnärligt levande än i dag, och den som oftast har kommit i nyutgåvor. Den har också filmats två gånger, som stumfilm 1921 och som talfilm 1937. En ung flicka offerar sin kärlek, men inte längre på grund av fördomar, utan för sin mans pånyttfödelse och moraliska räddning. Mer okomplicerad är vägen till ett lyckligt äktenskap i "**Kantůrčice**" (1869). Ett undantag är den kvinnliga huvudpersonen i romanen "**Frantina**" (1870). Hon är byfogde och tvekar inte att döma sin älskade till döden när hon upptäcker att han är ledare för ett rövar-

band. Även i den sista av de fem romanerna från Ještěd, "**Ne-modlenec**" (1873), uttrycker S. sina sociala och moraliska åsikter, med utgångspunkt från en romantisk uppfattning om huvudpersonernas liv i en verklig miljö.

Förutom romanerna från Ještěd skrev S. en rad noveller. "**Kresby z Ještědí**" (1880) är en novellsamling som bl.a. innehåller "**Hubička**" som →Eliška Krásnohorská bearbetade till librettot i Smetanas opera med samma namn.

Ytterligare ett ämnesområde för sina noveller och romaner hämtade S. från Prags historia. Prag från hennes ungdom och från 1700-talet fanns inom räckhåll, och där sökte hon "nyckeln till folkets hjärta". I novellen "**Černý Petříček**" (1871) skildrar hon personer och en Pragmiljö från sin ungdomstid, i romanerna "**Zvonečková královna**" (1872) och "**Poslední paní Hlohovská**" (1870) förlägger hon handlingen till åren för motreformationen och ►josefinismen. Både det gamla och det samtida Prag gav S. stoff till mindre prosaverk där hon strävade efter en lösning på nationella och sociala problem, om än inte alltid med framgång.

Både historiskt och litterärt värdefulla är S:s memoarer: den självbiografiska boken "**Upomínky**" (1874) och det omfattande dokumentära verket "**Z literárního soukromí**" (1880).

#### 4.2 SOFIE PODLIPSKÁ 1833-1897

P. var →Karolina Světlás yngre syster men nådde aldrig samma litterära höjder som systemen. P. gjorde sin litterära debut i almanackan ►Máj 1858. Hennes roman "**Peregrinus**" (1882) är självbiografisk, de övriga prosaverken behandlar antingen den tjeckiska historien eller romantiska kärlekshistorier.

#### 4.3 ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ (född Pechová) 1847-1926

K. var vän till →Karolina Světlá och även hon aktiv i kvinnorörelsen. Hon stod i spetsen för den s.k. ►nationella skolan och bekände sig till ►Ruch-gruppen under hela sin litterära produktion. Hon ägnade sig åt att skriva poesi och operalibretton och åt översättning. Hon var också en



kompromisslös litteraturrecensent, även det i patriotisk och panslavistisk anda.

Hennes poesi koncentrerar sig på förtrolig naturlyrik i samlingarna "**Z máje žití**" (1871) och "**Ze Šumavy**" (1873) samt motsätter sig det turkiska förtrycket av slaverna på Balkan i samlingen "**K slovanskému jihu**" (1880). Hon skrev librettot till Smetanas operor "**Hubička**" (efter Světlás novell), "**Tajemství**" och "**Čertova stěna**". Hon översatte världsromantik - två verk av ryssen Pusjkin, ett av polacken Mickiewicz och ett av engelsmannen Lord Byron.

Litterärt värde har K:s memoarer "**Z mého mládí**" (1921) och "**Co přinesla léta**" (postumt 1927).

#### **4.4 TERÉZA NOVÁKOVÁ** (född Lanhausová) 1853-1912

N. inledde sin litterära produktion relativt sent och räknas som →Karolína Světlás efterföljare, både som författare och feminist. Hon var gift med en gymnasieadjunkt och mor till den blivande litteraturhistorikern Arne Novák. Hon föddes i Prag, men från 1876 bodde familjen i nästan 20 år i Litomyšl i östra Böhmen, där N. förberedde sig för sin litterära bana genom att studera folkkulturen från motreformation till 1900-talet. Hennes kontakt med trakten upphörde inte ens efter återkomsten till Prag. Slutligen flyttade hon tillbaka till östra Böhmen och bosatte sig i Proseč u Chrudimi.

Från de etnografiska studierna gick N. vidare till ett studium av sin litterära förebild i monografin "**Karolína Světlá, její život a spisy**" (1890). Světlá tillägnade hon också sin första roman om författaren Havlíčeks dotter Zdenkas sorgliga levnadsöde, utgiven under titeln "**Maloměstský román**" (1890).

Sedan följde en rad skisser och berättelser, innan N. definitivt bestämde sig för romangenren. Hon blev en objektiv och varmhjärtad iakttagare av enkla vävares och torparens arbetsliv med fin förståelse för deras själsliga konflikter. Till sina fem romaner från det nära förgångna valde hon huvudpersoner från Litomyšl och Polička i östra Böhmen. Sin

skaparmetod betecknade hon själv som dokumentärt realistisk: det var ingen beskrivande realism, utan en strävan att troget och enligt tidsenliga dokument med en kritisk samhällssyn skildra en typ av grubblande landsortsmänniska. Hennes huvudpersoner strävar framför allt efter sanningen och ett bättre liv i en kristen anda men misslyckas, och deras ansträngning får karaktären av antingen religiöst svärmeri eller socialistiska strävanden.

Den första av N:s romaner, "**Jan Jílek**" (1904), är i huvudsak historisk. Huvudpersonen är en emigrant som tillhör det tjeckiska brödraskapet och som i hemlighet återvänder hem från Tyskland. Hemma får han lida för sin tro på reformationen och sätts i fängelse i Litomyšl, men trots alla vedermödor förblir han sin övertygelse trogen.

Den andra romanen är "**Jiří Šmatlán**" (1906), en historia om en fattig vävare från Polička som söker "världens sanningar". Ursprungligen katolik söker han en bättre tro i den evangeliska kyrkan, men blir besviken och diskuterar därför med sin vän arbetaren Hamerník om rättvisa i världen för de fattiga. Han dör dock i förtid, och med honom hans förhoppningar om en bättre framtid. Romanen "**Na Librově gruntě**" (1907) skildrar livet i en östböhmsk by i mitten av 1800-talet. Bonden Jobek Libra är så fattig att han inte ens kan gifta sig, och han dignar under trycket av dagsverken och skatter. Sedan dagsverksskyldigheten avskaffats får byn det bättre, och Libras gård blomstrar till slut. En annan av romanfigurerna, sotaren Vedřel, utstår även i fortsättningen politiskt förtryck, vilket han börjar föra anteckningar om.

N:s fjärde roman bär titeln "**Děti čistého živého**" (1907). Dess huvudpersoner är medlemmar av en religiös sekt, abrahamiterna, som i motsats till kyrkan vill förverkliga sitt fredsrike redan här på jorden. N. skildrar de enskilda brödernas och systrarnas öden med tragisk ironi, vare sig det är tiggaren Honzíček, den kloke framstegsmannen Kvapil eller hans syster Helena Koutná. Deras meningsskiljaktigheter leder till att sekten upplöses, för den gamle Kvapil går det så långt som till självmord. Trots romanens pessimistiska slut

antyder författaren sin positiva syn på andligt sökande.

N:s sista roman heter "**Drašar**" (den publicerades i den litterära tidskriften *Květy* 1910 och 1914). Huvudpersonen är författare under den tjeckiska pånyttfödelsen, före detta prästen Josef Justin Václav Michl, kallad Drašar efter det gods han kommer ifrån. Både Drašars litterära och mänskliga strävanden under ett lyckligt och fruktbart liv slutar dystert: med hans älskade kvinnas död och med religiös osäkerhet - han dör i fattigdom, om än aktad av byborna.

#### 4.5 GABRIELA PREISSOVÁ (född Sekerová) 1862-1946 (1862-1912 enl. Tahal/Tahalová)

P. representerar den nya vågen av realistiskt drama. Hon var född i Kutná Hora strax öster om Prag men levde en del av sitt liv i Hodonín i sydöstra Mähren, och från den trakten hämtade hon ämnen till sin prosa och sina dramer. Hennes kringfläckande liv (bl.a. i Slovenien) slutade i Prag. I sina verk kämpade hon mot sociala fördomar och för kvinnors rättigheter.

Eva, huvudperson i P:s skådespel "**Gazdina roba**" (1889), är en sömmerska från landet som går ifrån sin man Samek för att få vara med sin älskare. Hon kan dock bara leva med honom som sambo och till slut väljer hon att ta livet av sig. Dramat "**Její pastorkyňa**" (1890) behandlar en kvinnas livstragedi. Den gamla mjölnerskan Kostelnička dränker sin styvdotter Jenúfas oäkta barn för att rädda henne från skam och vanära. I bägge skådespelen uppehåller sig författaren vid landsbygdens problematik och kritiserar oförnuftiga moraliska fördomar. Hennes hjältinnors liv slutar tragiskt därför att den samhälleliga konventionen hindrar dem från att inrätta livet som de själva vill. Bägge dramerna har tonsatts till operalibretton, "**Gazdina roba**" av Bohuslav Foerster under titeln "Eva" och "**Její pastorkyňa**" av Leoše Janáček. Det sistnämnda blev också film 1938.

P:s skådespel öppnade definitivt Nationalteaterns scen för det realistiska dramat.

#### 4.6 RŮŽENA SVOBODOVÁ (född Čápová) 1868-1920

S. var en feminist som skapade en särpräglad, ➤ impressionistisk prosa, påverkad av ➤symbolismen. Hennes noveller och romaner, t.ex. "**Na písčité půdě**" (1895), "**Milenky**" (1902) och "**Černí myslivci**" (1908), vittnar både om hennes skarpsinne som kvinnopsykolog och en stark känsla för rättvisa och krav på moralisk renhet, när hon skildrar långtande och plågade kvinnors själsliv, kvinnor som utsatts för andras moral och deras romantiska sammandrabbningar både med samhället och sitt eget öde. En novell ur den sistnämnda samlingen är översatt till svenska i "Nya tjeckiska noveller" (1927) under namnet "Skottet". S. gav även ut ypperliga barnberättelser, t.ex. "**Dětská srdce**".

S:s konstnärliga skapande inriktning påverkades av hennes livslånga vänskap med författaren F.X. Šalda.

#### 4.7 BOŽENA BENEŠOVÁ 1873-1936

Inledningen av B:s litterära produktion har självbiografisk utgångspunkt. Hon började systematiskt publicera sig under direkt inflytande av →Růžena Svobodová, vars konstnärliga betydelse hon senare själv ställde i skuggan.

Ett centralt tema i B:s noveller är unga flickors öde i ett småstadssamhälle och forandret av deras förhållande till livet: "**Myšky**" (1916), "**Kruté mládí**" (1917), "**Tiché dívky**" (1922). I de borgerliga familjeromanerna, fyllda av ironi och skepsis, söker personerna från en tragisk utgångspunkt efter positiva livsvärden; i "**Člověk**" (1919-1920) och i trilogin "**Úder**" (1926), "**Podzemní plameny**" (1929) och "**Tragická duha**" (1933), som handlar om tiden under första världskriget. Det är viktiga försök att skildra krigets inverkan på människors liv, och samtidigt betonar författaren människans ansvar inte bara för sitt eget öde, utan också för samhällets, folkets öde. B. strävar efter objektivitet i berättarmetoden och psykologisk tillförlitlighet i relationerna mellan personerna i böckerna, och hennes verk är balanserade och språkligt effektfulla till sin komposition. Hennes skicklighet med dramatisk förkortning

och en levande dialog framträder tydligt i novellen "**Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová**" (1936), som har självbiografiska drag. Den blev film redan två år senare.

#### **4.8 ANNA MARIE TILSCHOVÁ** 1873-1957 (Anna Maria enl. Tahal/Tahalová)

T. gjorde sin litterära debut med ►naturalistiska noveller. Hon kom från en förmögen Pragfamilj och gifte sig med en universitetsprofessor på den juridiska fakulteten. I sina romaner och även i de större romancyklerna skildrar hon stadstraditionernas gradvis sönderfallande värld: "**Fany**" (1915), "**Stará rodina**" (1916), "**Synové**" (1918), "**Dědicové**" (1924). En tragisk bild av hur familjerelationerna mekaniseras utmynnar i huvudpersonernas känsloladdade ensamhet och livsskepsis. Med psykologisk och sociologisk trovärdighet skrev T. även romaner som rör sig i en miljö med ledande konstnärer, vetenskapsmän och läkare, t.ex. "**Vykoupení**" (1923), som är inspirerad av den impressionistiske konstnären Antonín Slavíček's liv, "**Alma mater**" (1933) i universitetsmiljö, "**Orlí hnízdo**" (1942), som utgår från familjen Mánes öden.

Dokumentär grund har den breda, samhälleliga romankrönikan "**Haldy**" (1927), vars händelser utspelar sig i gruv- och järnbruksamiljö i Ostrava under kriget. Mot de borgerliga familjerna ställer författaren arbetarna, som står enade i motståndet mot förtrycket.

#### **4.9 HELENA MALÍŘOVÁ** 1877-1940

M. var journalist till yrket och politiskt vänsterinriktad. Hon skrev också noveller, romaner och teaterskådespel. I romanen "**Dědictví**" (1933) skildrar hon en flickas öden, som från klostermiljö via ►anarkismen går in i arbetarrörelsen. Memoarkaraktär har boken "**Deset životů**" (1937).

M. var gift med författaren Ivan Olbracht, som även han var journalist och kommunist och skrev mycket om sociala teman.

**4.10 MARIE MAJEROVÁ** (pseudonym för Marie Bartošová) 1882–1967  
 M. var journalist, författare och översättare. Hon föddes i Úvaly i närheten av Prag, bodde senare i Kladno, var hembiträde i Budapest ett år och tillbringade några år i Wien (där hon var verksam i arbetarrörelsen) och Paris. Hemkommen igen arbetade hon på ►*Rudé Právos* redaktion. Både journalistiken och författandet var påverkade av hennes politiska verksamhet, från den ►anarkistiska rörelsen (kretsen av författare kring författaren S.K. Neumann) via socialdemokratin till kommunismen. Sedan hon uteslutits ur kommunistpartiet 1929 blev hon redaktör för tidskriften *Čin* och ägnade sig åt litterärt skapande. Efter andra världskriget engagerade hon sig åter starkt i det kommunistiska partiet. Hon fortsatte att resa ofta under hela sitt liv.

Hon började sin författarbana som prosaist och inriktade sig på kvinnans psykologi och frigörelsekamp. Hennes bilder av flickors och kvinnors förhållanden och öden i samhället, t.ex. i "**Povídky z pekla**" (1907), "**Panenství**" (1907), som blev film 1937, och "**Plané milování**" (1911), bär fortfarande spår av ►naturalism och ►romantiserande tendenser. Hennes närmande till anarkismen är tydligt i romanen "**Náměstí republiky**" (1914), som utspelar sig i Parismiljö. Romanen "**Nejkrásnější svět**" (1923) kan betecknas som ►proletärlitteratur. Den innehåller självbiografiska element och ett erotiskt äventyr, som räddar berättelsen från att bli alltför torr och tesfylld. Den sociala revolutionen skildrar hon också i den utopiskt hållna romanen "**Přehrada**" (1932), där revolutionens problemställning på ett konstlat sätt är kombinerad med händelserna omkring byggandet av dammar i Vltava. Kompositionsmässigt använde hon ett par avantgardistiska metoder (filmklipp, montage), med vilka hon lyckades ge sin prosa större dynamik.

Romanen "**Siréna**" (1935), vars handling utspelar sig bland gruv- och järnbruksarbetare i Kladno, är en krönika över några generationer i arbetarfamiljen Hudec. Författaren Šalda kallade romanen "socialistiskt-realistiskt montage" och gav plus i kanten för författarens miljökännedom, men hennes

figurer tyckte han var "marionetter och schabloner". Romanen blev mönsterbildande för den socialistiska realismen, och ett par kapitel ur den blev en film med samma namn 1947.

I romanen skildrar M. inte bara några proletärerers levnadsöden (det personligaste förhållandet har hon till gamle Hudec), utan speglar även Kladnos utveckling med olika berättargrepp (krönikeanteckningar, dagbok, brev etc.) Huvudpersonen i "**Havířské balady**" (1938) är Rudolf Hudec, yngste son till gamle Hudec från "Siréna". Genom att varva det förflutna med nutid och ha flera olika berättare uppnår M. ett effektfullt, flerdimensionellt resultat.

M. skrev även reseskildringar och barnböcker, av vilka "**Robinsonka**" (1940) är den mest kända, och översatte världslitteratur: bl.a. fransmännen Flaubert, de Balzac och Hugo samt tysken Raabe.

## 5 S L U T O R D O C H S A M M A N F A T T N I N G

Av de tio presenterade författarna finns ingen ens nämnd i de svenskspråkiga litteraturhistorier jag har använt, inte ens i den över kvinnliga författare. I uppslagsverken finns några av dem med som eget uppslagsord med en text på 7-11 rader var, medan några fler oftast nämns vid namn i översikten över tjeckisk litteratur i samma verk. Här är en uppställning över hur förekomsten (= eget uppslagsord) fördelar sig på ett svenskt (Nationalencyklopedin, NE), ett engelskt (Encyclopaedia Britannica, EB), ett tyskt (Brockhaus) och ett franskt (Larousse) uppslagsverk:

	NE	EB	Brockhaus	Larousse
Karolína Světlá	Ja	-	Ja	Ja
Sofie Podlipská	-	-	-	-
Eliška Krásnohorská	-	-	Ja	-
Teréza Nováková	Ja	-	Ja	-
Gabriela Preissová	-	-	Ja	-
Růžena Svobodová	Ja	-	-	-
Božena Benešová	-	-	Ja	-
Anna Marie Tilschová	-	-	-	-
Helena Malířová	-	-	-	-
Marie Majerová	Ja	-	Ja	Ja

Intressant att notera är att Encyclopaedia Britannica, som räknas till eliten av uppslagsverk, är det enda som inte har med någon av författarna. Eftersom den information som ges i de övriga uppslagsverken är mycket knapphändig, har min främsta källa varit en litteraturhistoria på tjeckiska. Lite överraskande fann jag dock i uppsatsens slutskede att ett äldre svenskt uppslagsverk, Svensk Uppslagsbok, i sin översikt över tjeckisk litteratur nämner en kvinnlig tjeckisk novellist, Božena Viková-Kunětická (född 1862), som inte finns medtagen i min tjeckiska källa.

Av alla verk sammantagna av de tio författarna har endast två översatts till svenska, varav ett är en enda novell. Jag kände själv inte närmare till någon av författarna och har inte läst något av deras verk. Med den här uppsatsen har jag lyft fram de första kvinnorna i den tjeckiska litteraturen och på svenska framlagt så mycket information som inom ramen för en sådan här uppsats stod mig till buds om dem och deras verk.

De tio författarna representerar nästan samtliga stora litteraturhistoriska strömningar under hela den epok de omspanner, från de två mäjisterna i brytningstiden mellan romantik och realism i mitten av 1800-talet via realistisk prosa, impressionism, symbolism, naturalism, anarkism och proletärlitteratur till marxismen och den socialistiska realismen strax före andra världskriget. De skrev såväl prosa i form av noveller, romaner, dramer och memoarer, som poesi. Flera av deras verk har blivit film. Några av dem var även aktiva som journalister och/eller översättare.

Några var aktiva feminister och goda, psykologiska skildrare av flickor och kvinnor och deras öden i samhället, i allt från arbetarmiljö till den ledande intelligentian. Åtminstone tre av de tio hade nära relationer (en i form av äktenskap) med kända manliga författare.

Avslutningsvis vill jag säga att det har varit oerhört spännande och stimulerande att få en liten inblick i en för mig helt okänd värld, som jag definitivt kommer att återvända till i framtiden.



## 6 L I T T E R A T U R F Ö R T E C K N I N G

- Bra Böckers Lexikon*. Höganäs: Bra Böcker 1973-1982.
- Brockhaus enzyklopädie*. Mannheim: F.A. Brockhaus 1986-1994.
- Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse*. Paris: Librairie Larousse 1982-1985.
- Lilla Uppslagsboken*. Malmö: Förlagshuset Norden AB 1974.
- Litteraturens historia, del 5-7*. Viborg: Norstedts 1988-1993.
- Litteraturens världshistoria, del 7-12*. Stockholm: Norstedts 1991.
- Nationalencyklopedin (NE)*. Höganäs: Bra Böcker 1989-1996.
- Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico 1994.
- Roxman, Susanna (red.) 1983, *Kvinnliga författare. Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Rybár, Ctibor 1982, *Tschechoslowakei*. Praha: Olympia.
- Svensk Uppslagsbok*. Malmö: Förlagshuset Norden AB 1947-1955.
- Tahal, Karel & Tahalová, Libuše 1994, *Tjeckiska författare och deras verk*. Uppsala: Slaviska institutionen. (Kompendium)
- The New Encyclopaedia Britannica (EB)*. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc. 1991.